

(M)ilyen a videós ismeretterjesztés?

„Hasonlítsuk akkor az égboltot egy kozmikus biciklibelsőhöz!” – mondta Vaszlavik Gazember, s rögtön kezébe is vett egy lukas gumibelsőt, hogy szemléltesse mindazt, amit pár másodperccel korábban Steiger Kornél (docens, ELTE) mondott Anaximandrosz kozmológiájáról. Miközben Vaszlavik gondosan applikált, a fején levő kócot – haját – lobogtatta a szél, a tudós pedig egyetemi szobájában az odavaló tárgyak között ülve előadott. S a kettő így volt egy-egész. Az akadémikus bölcsesség kézzelfogható, *kézhez álló* tudásként mutatkozott meg. Ezért tetszett nekem a „Hármas csatorna” sorozatának több darabja. Annak idején – mikor is? talán 1988-89-ben –, vasárnap délelőttönként kíváncsian vártam az adást. Akkor még nem volt nálunk kábel-tv, így csak 1 és 1/2 magyar csatorna műsorát utálhattam előkelő kedvetlenséggel és őszintén. Nem gondoltam volna, hogy a „Hármas csatorna” legjobb filmjeinek sikerét azzal a mesteri clip-technikával (jól mondom? kérem javítsanak ki!) magyarázom majd, amely látvány- és hangcsapdáival ülve tart, s közben azt sem bánom, néha észre sem veszem, ha a filozófiától az etológiáig, a kozmogóniától az illetanig, ökológiától a szociológiáig mindenféle ismeretanyagot ismeretterjeszt. Mert ismeretterjesztő sorozat volt ez. *Műveltséget* akart közvetíteni, szellemi táplálékot nyújtani, de a jól megcélzott közönség (tinédzserek) (szub)kultúrájának nyelvét ismerve, beszélve. A műsorok szerkezete nagyjából azonos sémát követett. Az adott – tematikus – műsorban a téma neves, ismert és kevésbé ismert tudósai szólaltak meg. A körülbelül átlagos lexikon-szócikk terjedelmű verbalizációzás után pont jókor, tehát időben jöttek a clipek. A jól sikerült műsorok esetében nem volt érezhető, hogy az egy snittben felvett szöveg(elés)ek didaktikus tagolása a vágóasztalon történt, a kép és a zene több volt pusztán illusztrációnál.

No, de miért mesélem el mindezt?

Mert a „(M)ilyenek az állatok” című videokazettán rögzített műsor csalódást okozott. Ez eddig lehetne magánügy (szokják mondani!) ha nem tetszik, hát nem. Nézzek mást! Csakhogy ez *Tanügy*, mivel e filmet irodalomórához, az irodalom tanításához ajánlják. Váltsunk hát nézőpontot, hátha a katedráról jobban és jobbnak látszik!

Ami a témát illeti, az fontos, mondhatnám időszerű. Igaz a cím félrevezető, de ez megbocsátható, mert a doboz hátoldalán olvasható, hogy a film arról szól (kb. 85 percben), hogy miként jelentek meg az állatok a mítoszokban, mesékben, művészetekben. Ez valóban így is van, ettől függetlenül, azaz éppen ezért, bátran ajánlhatnánk még biológia, etológia, csillagászat, filozófia, művészettörténet, rajz, etika, vallástörténet stb. órákhoz is.

Szóval a téma aktuális. Mítosztalanított vagy legjobb esetben kisszerű mítoszokat *gyártó* korunkban ugyanis egyre kevésbé merünk hódolni kitüntetett létmódunkból fakadó *vadászszenvédélyünknek*, s ha igen, akkor meg nem találjuk a megfelelő *hozzaállást* (episztemé) csodaszarvasunkhoz. (Leggyakrabban a hátsóját mutatja!) S vajon hová vezet bennünket a szarvas? Sikerül-e asszonyt szereznünk, rabolnunk, vagy belesüllyedünk az ember-nyelv-eredetkeresés onto-pszicho-szociomocsarába?

Jankovics Marcell sorozata arra vállalkozik, hogy ősi mítoszok, eredetmondák és mesék felidézésével, három állatszimbólum (szarvas, madár, kígyó) jelentésének értelmét kutatva bemutassa, milyen mélyen kötődnek az egyes jelképek az eredeti kulturális (történeti) környezethez, másrészt azt, hogyan tűnnek fel az egymástól igencsak távol eső kultúrákban.

Először a paleolitikus vadászának nyomába eredve kapunk információkat az őssanya-totemős-szarvasünőről, majd *hallunk* Artemiszről és Ménrórról, eredetmondánkról és a honkeresés motívumáról. A mágikus szertartások kapcsán *szó esik* a sámánokról, koro-

nájukról és a regösökről. Megtudjuk, hogy mit is jelent a „felszarvazottság”, s azt is, hogy az agancs az újjászületést, de a pusztulást is szimbolizálja. A keresztény jelentéskörbe tartozik a kígyót üldöző szarvas története és Szent László esete a szarvassal (Képes Krónika). Természetesen *elmondja* a szerző, hogy a szarvas a világból való kivonulásnak is jelképe (Cantata Profana).

A madárszimbolika szabadságközpontúsága a modern (?) ember értelmezésében domborodik ki, eredetileg a víz mellett élő természeti népek kultúrájában, eredetmítoszaiban szerepeltek a különböző vízimadarak (Kalevala). A lélek szimbólumaként találkozunk a madárral az egyiptomi mitológiában, s a bibliai történetekben (Teremtés, Özönvíz). A hattyú, a kakas és a páva szerepel még a felsorolásban a legismertebb irodalmi és zenei feldolgozásokra való utalásokkal együtt (Apollón, Aszklépiosz, Héra, ill. Csajkovszkij, Kodály és Ady).

Az utolsó egységben a kígyóról *van szó*. A kígyó is lélekjelkép, a megújulás és újjászületés, a bölcsesség, a halhatatlanság és a gyógyító erő szimbóluma, gyakran phallosz-jelkép. A keresztény felfogásban a bűn, az ördög megtestesítője.

Mindez valóban nagyon tanulságos, ha teljes nem is lehet, de miért jó ezt tudni? Mit jelenthettek egykoron e jelképek és mit jelentenek ma? Mi a szerepük az emberi kultúrában, hol a helye a homo symbolicusnak az Univerzumban? Egyáltalán, hogyan is állunk a hagyománnyal, a jelképek hermeneutikájával?

Egy jelképrendszert *megtanulni* annyit tesz, hogy egy adott kultúrához tartozó értékrendszert is elfogadunk – állítják a szimbolikus antropológia képviselői. A szimbólumok megértése, a szimbólumokban való gondolkodás állandóan megújuló szellemi erőfeszítést igényel: *nyelvtanulás*. De mit kezdünk egy mára már majdnem holt nyelvvel? Mire használható, miben igazít el?

A kezdő képsorok alatt elhangzó apodiktikus kijelentés („Minden nemzedéknek meg kell ismernie ezt az örökséget, hogy saját kultúrájában eligazodhassék.”) csak azokat a tanárokat elégítheti ki, akik az oktatási-nevelési célt piros tintával írják (ma is) óravázlatuk elejére.

Igazán ösztönző válaszkísérlettel később sem találkozunk. A tudós szerző áll a vádászles előtt, a tó partján, a múzeumban és mondja a már vázlatosan ismertetett tananyagot. Alapvetően didaktikus helyzet, információt közöl, magyaráz. S ez nem jó. Mert, ha jól sejtjük, van valami a szimbolizmusban (a szimbólumalkotásban és megértésben is), ami ellensége a telítetlen szavaknak. Most lenne igazán szükség a filmbejátszások kép-költészetére! Ez, sajnos, hiányzik. A szarvas fejedelmi testtartása, kecses futása, majd ennek fekete-fehérben való lassítása, a tengeri sirályok *szabad* repte a *nagy víz* felett csak jelenlegi kép-telen közhelyeinket ismétlik („Börtönéből szabadült sas lel-kem”...).

Nem nyitnak utat a képzelőerő számára, üres illusztrációk csupán. Még az oly sokatmondóan kezdődő rajzfilmrészlet is, amely a bibliai teremtéstörténetet dolgozza fel, naív exegézisre épül.

De nem várok-e túl sokat ettől a filmtől?

Nem, nem hiszem. Mert az így közvetített tudás a legjobb szándék ellenére is csak elvont könyv-műveltséget adhat. S annál a filmnél, amely akár a pénz hiánya miatt, de nem tud élni a videotechnika kínálta lehető ségekkel, bármilyen élő tanári előadás lebilincselőbb lehet (épüljön Jankovics és a többi tudós munkásságára), többet ér. Pattanjunk hát tanítványainkkal együtt nyeregbe, s nézzünk utána, hol a csudába is van az a szarvas!

(M)ilyenek az állatok? Hármas „csatorna”. Rendező: Asbóth Kristóf. Műsorvezető: Jankovics Marcell. Televideo Kiadó